

eum id facere, ut eum leniat asperitatem oburgationis. Ex usu, ait, spiritalis sapientiae, modulatione cantici dejectionem ei suffuratus est. Nimirum ars fuit boni pastoris animarum, quasi ad fistulam edulcorare ovis amara pabula, quae tamen noverat profutura salutis.

46. PONITE CORDA VESTRA IN OMNIA VERBA, (mentem apponite, et attendite ad omnia verba mea) QUE EGO TESTIFICOR (id est serio praedico) VOBIS, — in hac die qua moriatur, adhibitis testibus, scilicet invocans caelum et terram (4).

48, 49 et 50. LOCUTUSQUE EST DOMINUS AD MOYSEN IN EADEM DIE, DICENS: ASCENDE IN MONTEM ABARIM, etc., QUEM CONSCENDENS JUNGERIS POPULIS TUIS. — Hinc satis colligitur Moysen, eodem die quo caecum hocvaticum, conscendisse montem, ex eoque speculatum esse terram sanctam, ac mox vita esse defunctum.

49. ABARIM, ID EST TRANSITUM. — *Tō transitum*, non est in Hebraeo, sed ab interprete explicationis gratia est additum; nam *Abarim* hebraice

(4) Vers. 47. Sensus est: Non est hic sermo minoris momenti, quam ut eum perpendatis, quippe quae est vita vestra.

significat transitus in plurali: forte quia per eum pluribus viis ex Moab transibatur in Chanaan. Unde Chaldaeus interpretis montem *Abarim* vertit, *montem transcuntium*. Rursum per hunc montem transivit Moyses, non in Chanaan, sed ex hac vita in limbum, et inde in caelum. Conscendamus et nos cum Mose super montem Abarim, et transitum nostrum ex hac vita in alteram speculemur, quae ibi nos domus exspectet, quos locus, qui cives, quod saeculum, quae aeternitas, discamusque mori et transire. Ita ascendit S. Basilus, sed Mose directus, de quo audi S. Gregorium Nazianzenum in ejus laudibus: «Cum autem cursu confecto, fideque servata resolutionis desiderio teneretur, tempusque coronarum appelleret, atque illud quidem non audisset: Ascende in montem, et morere; verum, Morere, et ad nos ascende; hic quoque miraculum edit superioribus nequaquam inferioribus. Nam cum ferme mortuus et inanimis esset, maximeque ex parte vita perfunctus, circa extremos sermones invalescit, ut cum pietatis verbis abscederet.

IN MONTEN NEBO. — Nebo erat jugum, vel cacumen montis Abarim.

52. E CONTRA, — e regione.

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses moriturus benedixit Israeli et singulis tribubus, eisque ventura predicta.

1. Haec est benedictio, qua benedixit Moyses homo Dei filius Israel ante mortem suam. 2. Et ait: Dominus de Sinai venit, et de Seir ortus est nobis; apparuit de monte Pharan, et cum eo sanctorum millia. In dextera ejus ignea lex. 3. Dilexit populos, omnes sancti in manu illius sunt; et qui appropinquant pedibus ejus, accipiunt de doctrina illius. 4. Legem praecipit nobis Moyses, hereditatem multitudinis Jacob. 5. Erit apud rectissimum rex, congregatis principibus populi cum tribubus Israel. 6. Vivat Ruben, et non moriatur, et sit parvus in numero. 7. Haec est Judae benedictio: Audi, Domine, vocem Judae, et ad populum suum introduce eum; manus ejus pugnabunt pro eo, et adjutor illius contra adversarios ejus erit. 8. Levi quoque ait: Perfectio tua, et doctrina tua viro sancto tuo quem probasti in tentatione, et judicasti ad Aquas contradictionis. 9. Qui dixit patri suo et matri suae: Nescio vos, et fratribus suis: Ignoro vos, et nescierunt filios suos; hi custodierunt eloquium tuum, et pactum tuum servaverunt. 10. Judicia tua, o Jacob, et legem tuam, o Israel, ponent thymiana in furore tuo, et holocaustum super altare tuum. 11. Benedic, Domine, fortitudini ejus, et opera manuum illius suscipe. Percute dorsa inimicorum ejus, et qui oderunt eum non consurgant. 12. Et Benjamin ait: Amatissimum Domini habitabit confidenter in eo; quasi in thalamo tota die morabitur, et inter humeros illius requiescet. 13. Joseph quoque ait: De benedictione Domini terra ejus, de pomis caeli, et rore, atque abyso subjacente. 14. De pomis fructuum solis ac lunae, 15. de vertice antiquorum montium, de pomis collium aeternorum; 16. et de frugibus terrae, et de plenitudine ejus. Benedicito illius, qui apparuit in rubo, veniat super caput Joseph, et super verticem Naphthali

inter fratres suos. 17. Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabit Gentes usque ad terminos terrae; haec sunt multitudines Ephraim, et haec millia Manasse. 18. Et Zabulon ait: Latere, Zabulon, in exitu tuo, et Issachar in tabernaculis tuis. 19. Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas justitiae. Qui inundationem maris quasi lac sugent, et thesauros absconditos arenarum. 20. Et Gad ait: Benedictus in latitudine Gad; quasi leo requievit, cepitque brachium et verticem. 21. Et vidit principatum suum, quod in parte sua doctor esset repositus: qui fuit cum principibus populi et fecit justitias Domini, et judicium suum cum Israel. 22. Dan quoque ait: Dan catulus leonis fluet largiter de Basan. 23. Et Nephthali dixit: Nephthali abundantia perfructur, et plenus erit benedictionibus Domini; mare et meridiem possidebit. 24. Aser quoque ait: Benedictus in filiis Aser, sit placens fratribus suis, et tingat in oleo pedem suum. 25. Ferrum et aes calcementum ejus. Sicut dies juvenitum tuae, ita et senectus tua. 26. Non est Deus alius ut Deus rectissimi: ascensor caeli auxiliator tuus. Magnificentia ejus discurrunt nubes; 27. habitaculum ejus sursum, et subter brachia semperiterna: ejiciet a facie tua inimicum, diceque: Conterere. 28. Habitabit Israel confidenter, et solus. Oculus Jacob in terra frumenti et vini, coelique caligabunt rore. 29. Beatus es tu, Israel; quis similis tui, popule, qui salvaris in Domino? scutum auxilii tui, et gladius gloriae tuae: negabunt te inimici tui, et tu eorum colla calcabis.

1. HEC EST BENEDICTIO, QUAE BENEDIXIT MOYSES HOMO DEI FILIUS ISRAEL. — «Homo Dei,» id est amicus, propheta, legislator, doctor et princeps Dei. Vide dicta I *Timoth.* vi. 11.

2. DOMINUS DE SINAI VENIT, ET DE SEIR ORTUS EST NOBIS: APPARUIT DE MONTE PHARAN. — Judaei aliqui sic exponunt, *q. d.* Deus primo praesentavit legem suam Idumaeis, qui habitabant in Seir, et erant de semine Isaac; verum cum Deus pronuntiaret Decalogum, et pervenisset ad quintum praecipitum: «Non occides,» dixerunt Idumaei: Nolumus istam legem, quia patri nostro dictum fuit: «Vives in gladio,» *o Genes.* xxvii. 39. Deinde venit Deus ad Ismaelitas, posteros Abraham, habitantes in Pharan; cumque eis legeret praecipitum sextum: «Non moechaberis,» recusarunt et illi, dicentes, quod patri suo dictum esset eum valde debere multiplicari, *Gen.* xxi. 13. Unde tandem Deus venit ad Judaeos in Sina, eisque Decalogum proposuit, qui eum avide acceperunt, hocque esse quod hic dicitur: «De Seir ortus est nobis;» quis non rideat nugones et fabulones istos?

Sensus ergo est, *q. d.* hominum de Sina venit ad nos (1), dum inde nobis legem dedit et promulgavit, *Exodi.* xix et xx. *Secundo*, in monte Seir, quasi sol quidam nobis exortus est, cum multis morsu ignitorum serpentum vulneratis, serpentem anemum erigi jussit, quem qui aspicerent, sanarentur, *Num.* xxi. Hoc enim contigisse eo tempore, quo Hebraei circumierunt montem Seir, sive Idumaeam, colligitur *Deut.* i. 49, et cap. ii. 28. *Tertio*, in monte Pharan apparuit nobis, dando coturnices, et judices 70 constituendo, *Num.* xi.

(1) Pro *nobilis*, in hebr. est *is*, scil. Israelitis, qui infra vers. 3 et 4 designantur.

Hae allusio Habacuc, cap. iii, vers. 3, dum ait: «Deus ab Austro (ab Idumaea, quae Judaeae est Australis) venit, et sanctus de monte Pharan,» *q. d.* Filius Dei, qui in monte Pharan et Seir Judaeis apparuit, nec postea visus est, sed ibi quasi delituit, ad nos venit manifestus, dum carnem nostram assumpsit.

Ubi nota: Sina, in quo data est lex veteris, fuit typus Sionis, in qua promulgata fuit lex nova in Pentecoste; in Seir serpens aeneus, fuit typus crucis Christi in Pharan, ubi 70 judices impleti sunt spiritu Dei, fuit typus missionis Spiritus Sancti in Apostolos, et septuaginta discipulos Christi.

Imo S. Augustinus haec propheticam ad litteram de Christo intelligit. Sina enim, inquit, hebraice idem est quod tentatio (si videlicet per metathesin a radice *נסה* *nasa*, id est tentavit, derivetur). Venit ergo Dominus, puta Christus, ex Sina, id est ex tentatione passionis et mortis. *Secundo*, Seir, id est pilosus, significat peccatorem Christum ergo illuxit ex Seir; quia sedentibus in tenebris et umbra mortis lux orta est per Christum, vel ex Seir, id est ex Gentibus peccatricibus: in hi enim claruit praedicatio et gratia Christi. *Tertio*, festinavit Christus ex monte Pharan, id est fructifero, hoc est Ecclesia, cum multis millibus Sanctorum, qui per Christum sanctificati sunt, cum quibus venit, id est venit, Christus ad Israelitas in fine mundi colligendos et convertendos. Verum hic sensus potius allegoricus est, quam literalis.

ET CUM EO SANCTORUM MILLIA, — puta millia angelorum, qui deo semper adstant et ministrant, *Daniel.* vii. 10. Rabbinus per sanctos accipit Prophetas, et doctores qui condiderunt Thalmud; eo quod hi suum Thalmud, illi suas prophetias,

servaverunt, quod præcessit, aliqua exemplaria per *keri ukatit*, ad marginem legerint *toru*, quod postea ad *inisoru* in textu sit additum; nam sine *toru* sensus consistit. Est enim appositio, *q. d.* Levitæ servaverunt pactam tuam, quod non est aliud, quam judicium, id est præcepta et leges tue.

Possit *secundo*, retinendo *toru*, Noster cum Hebræo recte conciliari, si *toru*, esto sit futurum, pro præterito accipias, uti accepit Vatablus et alii: præcesserunt enim præterita; tunc enim sensus erit: Levitæ docuerunt judicium tua, o Domine, Jacobum, videlicet hoc ipso quo servaverunt pactam tecum initium, et pacti hujus violatores ulii sunt. tunc enim ipso facto ostenderunt et docuerunt quam rigide judicium, id est leges tue servande sint.

POENIT THYMIAMA IN FUREO TUO (hebraice est *ἴνδου tempessa*, quod *secundo* verti potest, in *narribus suis* (1)), et HOLOCAUSTUM SUPER ALTARE TUUM. — Vatablus rursum pro *poenit*, vertit *posuerunt*. Sensus enim est: ob hunc Levitarum zelum, tu, Domine, eos in sacerdotes delegisti, qui scilicet tibi obtulerunt, offerunt, offerentque deinceps semper thymiama et holocausta.

Vide hic quanti Deus faciat, quamque præmit zelum et zelosus. Est enim ipse zelotes et ignis consumens. » Angeli quoque, inquit S. Ambrosius in *Psal. cxviii*, » sine zelo nihil sunt, et substantie sue amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore sustentent. » Denique Angelo Lodoice dicitur *Apoc. iii, 15*: « Scio opera tua: quia tepidus es, et nec frigidus es, nec calidus, incipiam te vomere ex ore meo. » Zelum habere debet sacerdos, qui incorruptam servare studeat Ecclesiam castitatem. Zelus Dei vita est. Zelum habuit Elias, et ideo raptus ad caelum est: « Zelans, inquit, zelavi Dominum. » Zelum habuit Mathathias, et ideo adeptus est gloriam et imperium gentis suae. Zelum habuit Moses percutiens Aegyptium opprimentem Hebræum, et recte: « Zelus enim purgat facinus. » Ex zelo clamat rex David, *Psal. cxviii, 139*: « Tabescere me fecit zelus meus: quia oblitus sum verba tua inimici mei. » Et *Jerem. ix, 1*: « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? » Christus ex zelo videns civitatem Jerusalem flevit super eam. Paulus: « Emulor, inquit, vos Dei emulatioque; » et: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror? » Zelum S. Stephani vide *Actor. cap. vi et vii*. Zelabat sponsa in *Cant.*: « Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore languo; » et sponsus: « Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum; quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus emulatio. Lampades ejus lampades ignis atque flammaram. » Zelum Moses præcepit Levitis, dicens *Exod. xxxiii*,

(1) Tertio, et melius, ante factem tuam, id est, tibi militum offerent.

26: « Si quis est Domini, jungatur mihi, et occidat unusquisque fratrem et amicum suum; » et Christus nobis: « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? » et: « Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, etc., adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus. »

Zelus hic necessarius est Prælato: hinc Deus in Ecclesia veteri præfecit Moysen; in nova, Petrum et Paulum, ob zelum. In republica veteri regem constituit Davidem, dicentem *Psal. lxxviii, 10*: « Zelus domus tue comedit me; » in nova, Constantinos, Theodosios, Carolos, Ballonios, zelo fidei ardentis. Zelus S. Antonii compevit Arianos, Aphraatis Valerium Imperatorem: historiam vide apud Theodoretum, lib. IV *Hist.* cap. xxiv. De zelo S. Francisci vide Bonaventuram in ejus Vita, lib. I, cap. ix. Hunc zelum maxime acuit cogitatio æternitatis. Quis enim contra peccata non zeleat, si cogitat illud: « Momentum quod delectat, æternum quod cruciat? » Quis pro felicitate sibi alisque assecuranda, labores omnes, dura omnia non ambiat? Hoc cogitent, hoc faciant Prælati et sacerdotes, quos deest esse sacerdotes æternitatis.

11. BENEDIC, DOMINE, FORITUDINI EJUS. — Prophetia est per modum orationis de Machabeis, prognatis ex Levi; unde Hebræa sic veritas, benedic, Domine, exercitus ejus, et accepta sint tibi opera manuum ejus, bella videlicet, quæ contra hostes tuos gesturus est Levi, per Machabeos; ita Abulensis.

Nota: *Fortitudo* hic vocatur *primo*, fortis et invictus animis, quo Levite propter Deum trancarunt affectum erga parentes et fratres; *secundo*, fortis et strenua vindicta, quam exerceverunt in adorantes vitulum aureum; *tertio*, fortitudo bellica, quam contra Antiochum et alios hostes Machabeis ostensuri erant; hanc enim significat Hebræum *חיל* *chail*; inde enim milites et viri strenui vocantur *חיל* *chail* *onse chail*.

12. ET BENJAMIN AIT. — Post Levi benedicit Benjamin, quia in ejus sorte edificandum erat templum, in quo sacerdotes et Levitæ erant positi thymiama et holocausta (2).

AMANTISSIMUS DOMINI. — Quia sicut Jacob dilexit suum Benjamin, ita et Deus; unde *primo*, sceptrum et polestalem regium illi in Saule (hie enim fuit ex tribu Benjamin) tribuit. *Secundo*, in sorte Benjamin, puta in Jerusalem, edificari voluit templum.

Mystice, hæc omnia competunt S. Paulo, qui fuit ex tribu Benjamin. Ita Rabanus, Rupertus et S. Ambrosius, lib. *De Benedict. Patriarch.* cap. ult.

HABITABIT CONFIDENTER IN EO, — Deo suo scilicet, *q. d.* Benjamin in sua sorte habitabit sine timore: quia habebit Deum secum in templo et

(2) In Hebr. est, de Benjamin, Præfrum *ב* non est hic datus nota. Item annuadvertite in vers. 13, 18, etc.

habitaclu suo, in eoque secure conquiescet, et quasi habitabit. Causam subdit: quia scilicet Deus est in Benjamin, puta in templo suo.

QUASI IN THALAMO TOTA DIE MORABITUR, ET INTER HUMEROS ILLIUS AQUIESCET. — Est hebraismus: *inter humeros*, id est, in medio tribus Benjamin; nam quod est inter humeros, est in medio. *Secundo*, per humeros alludit ad situm templi, quod erat in sublimi parte montis Moria, non tamen in ejus vertice, sed, ut placet Hebræis, 24 cubitis infra ejus apicem, uti humeri sunt infra caput, et supra reliquum corpus. Ita Pelerius in *Gen. xlix, 27*. Vatablus hæc vertit optative sic, *sit integens cum tota die, et inter humeros ejus habitet, q. d.* Utinam Dominus habitet in medio Benjamin, et protegat eum omni tempore! Atque hæc de causa tribus Benjamin fuit robustissima, utpote a Deo suo adjuncta et roborata, ut patet *Judic. xx, 16*. Cajetanus hæc refert ad Benjamin, *q. d.* Ipse Benjamin requiescat inter humeros Dei, imo in ipso Deo, quasi in thalamo suo. Sed prior sensus est convenientior, ut non Benjamin, sed Deus hic intelligatur, quasi verbi suppositum, illudque exigunt Hebræa (1).

13. JOSEPH QUOQUE AIT. — Joseph erat frater senior Benjamin: hic duos habuit proles et tribus, scilicet Ephraim et Manasse, quibus nomine patris sui Joseph hic benedicitur Moses (2).

DE (id est in) BENEDICTIOE DOMINI TERRA EJUS, — *q. d.* Benedicta a Domino erit terra Joseph; patet ex Hebræo.

DE POMIS COELI, — id est in pomis, quæ cæli, solis et lune influxu nascuntur, erit benedicta terra Joseph, copiamque habebit pomorum, roris et frugum: prepositio enim de hic et in seq. capitul pro in; sic enim Hebræi sæpe *bath* prepositionem cum in commutant.

ATQUE ABYSSO SUBJACENTE, — *q. d.* Terra Joseph, scilicet quam occupabunt Ephraim et Manasse, erit benedicta ab fontibus, et terra inferne jugiter scaturientes, instar abyssi, sicut superne he-

(1) Hebræa vertenda sunt, *proteget Jova cum quotidie, et inter humeros ejus*, id est, in finibus, agris Benjaminis, vel, in montibus ejus (Sion et Moria, quorum uni impositum fuit templum Jovæ), habitabit Jova. Alii, ut singula membra et vocabula melius sibi respondeant, in toto comitate nunc iterumque subjectam, Benjaminem, esse statuant, et nullum semper ad Jovam referunt, hoc sensu, Benjamin quasi in porta (יהוה) vel *יהוה* est ora, litus) erit apud eum, Jovam, et inter humeros ejus habitabit, id est, in umbra alarum ejus.

(2) Vers. 13, 14, 15. Benedictio a Domino sit terra ejus munere eximio cæli, vore et fluctu infra residente; munere eximio proventus solarium a. e. fructuum, qui intra solarem periodum seu annum maturescunt, ut vinum, hordeum (alii aliter), et munere eximio fructuum lunarium, i. e. fructuum, qui singulis mensibus nascuntur, ut Tenuum, ciera; bonis præstantissimis, ut vitibus, piceis, montium antiquorum, et munere eximio callium æternorum, callium, qui laida non consumuntur vetustate, temporisque robor. *et* er resistunt perpetuo idem manentes *et* vers. 15, id est præstant; conf. *Cant. iv, 16*.

nedicta erit ex cæli, solis, lune et siderum influentia.

15. DE VERTICE ANTIQUORUM MONTIUM, — *q. d.* Que poma nascuntur in vertice montium priscorum, sive cacaminum æternorum, id est qui fuerant ab initio mundi; hoc enim est quo Ithyimice explicans subdit: « De pomis collium æternorum. » Inavit Moses hos colles ab initio mundi fuisse fertiles et pomiferos. Hæc benedictiones dedit et Jacob pater Josepho, *Genes. cap. xlix, vers. 26*.

16. BENEDICTIO ILLIUS (DEI) QUI APPARUIT (Mosi, *Exodi iii, 2*) IN RUBO, VENIAT SUPER CAPUT JOSEPH, ET SUPER VERTICEM NAZAREI INTER FRATRES SUOS. — Nominatur hic Deus apprensus in rubo, quia sicut Deus in rubo apparuit soli Mosi, in loco deserto, cumque ducenti populi constituit: ita Ahiass propheta solum Jeroboam (qui erat ex Ephraim et Joseph) allocutus est, eique regnum decem tribuum prædixit, et quasi consignavit, *III Reg. xi, 29*. Benedictio ergo Dei, qui Mosi apparuit in rubo, manifestanda per Ahiass prophetam, et ventura super caput et verticem Joseph, fuit corona regia; unde Septuaginta vertunt, qui *super verticem glorificatus est in fratribus*. Idem innunt Hebræa et Noster, dum explicando subdunt: Et super verticem nazarei inter fratres suos; » merium enim Joseph, quo tribus suæ memit hanc coronam, insinuat, cum ipse vocatur nazareus inter fratres suos: eo enim quod Joseph a fratribus fuit venditus et separatus, meruit inter eos principatum et regnum in posteris suis. Ita Cajetanus.

Nota: Joseph fuit nazareus, id est separatus. *Primo*, quia sanctus erat inter fratres; *secundo*, quia venditus fuit in Aegyptum, separatus, claususque in diluturo carcere; *tertio*, quia in carcere mansit intonsus, comæque et nazareus aluit, que postea, cum ex eo eductus est, ei attonsa fuit, *Genes. xii, 14*. Ita Rupertus. *Quarto*, quia ob hæc separatus et exaltatus fuit ad principatum in Agypto apud Pharaonem. *Quinto*, quia ob hæc eadem separandus et elevandus erat in posteris suis ad coronam regiam. *Sexto*, quia hæc corona ei obligit, quando Israel, id est decem tribus separantur se a domo David, et a duabus tribubus, puta Juda et Benjamin, constitendo sibi pro Roboam, proprium regem Jeroboam, qui erat de tribu Joseph. Ita Cajetanus.

17. QUASI PRIMUMGENITI TAURI (Hebræice *חור* *schor*, Chaldaice *חור* *tor*, unde Græcum et Latium taurus) PULCHRITUDO EJUS (quia videlicet Joseph ob pulchritudinem, ab heræ sua velut lasciviente vacca, ceu taurus juvenculus, formosus, et inter ceteros egregius, ad stuprum appetitus est; quia vero ipse ejus libidini fortiter resistit, hinc de eo subditur): CORNUA RHINOCEROTIS CORNUA ILLIUS (inquit Rupertus. *Secundo*, et aptius, *q. d.* Sicut primumgenitus tauri vitulus est pulcher, fortosus, robusto et magno corpore, quia robor est patris,

in quo scilicet eligendo et formando taurus primus omnemque suam vim exerit: ita et Iherosolyma, puta Ephraim, erit fortissima, habebitque bellicas aces et cornua, ita videlicet, uti sunt cornua rhinocerotis, quibus) VENTILANT (id est exagitabit, profligabit, et quasi in ventum disperget) GENTES (hostes) USQUE AD TERMINOS TERRAE, — scilicet suae, et sibi vicinae, puta Palaestinae et Syriae: est hyperbole (1). •

Nota primo: Iosephum comparat tauro, primo, quia ipse ob agriculturam servatam, et bene provisam, colendus erat in Aegypto; et illius sepulchrum exornandum erat simulacro bovis, qui agriculturae est symbolum; vide dicta Gen. XII, in fine. Secundo, quia posteri ejus reges futuri alios superari erant robore et magnitudine, sicut taurus praecellit armentum. Sic Iherosolyma Agamemnonem comparat tauro: est enim taurus symbolum regis, ut docet Diogenes, orat. 2 apud Dionem.

Nota secundo: Dicitur cornua, non cornu rhinocerotis, quia rhinoceros, praeter unum cornu adunum, quod habet in naribus, aliud habet cornu parvum supra nasum, sed validissimum, ut ex Pausania, Eucherio, Pierio, et Lusitanorum experientia docet Raderus noster in lib. I Martialis, De Spect., epigr. 22. Hinc hebraice vocatur צַרְנוּ, a radice צָרַם, id est exaltavit, eo quod cornu in altum tollat, vel motu ad feriendum, vel potius quod fortitudine et robore, cornu suum super omnium animalium cornua exaltet, hoc est validius potentiusque esse demonstrat. Quaeque Psaltes, Psalm. XCI, 11: « Exaltabitur, ait, sicut unicornis (hebraice צֶרֶם, quod alii vertunt naricornis vel rhinoceros) cornu meum, » q. d. Sicut reliquorum animalium cornua robore, pulchritudine ac soliditate, a cornu rhinocerotis superantur: ita super omnium regum et gentium vires et regna, meum regnum et dominatus exaltabitur et crescit. Ita Vitalpandus in Esch. XXVI, parte 21.

Allegorie Ioseph nazareus, et a fratris venditus, significat Christum nazareum a Iuda et Iudeis suis venundatum, et Pilato mortique traditum. Pulchritudo ejus est ut tauri: quia Chris-

(1) Vers. 17. *Primo genitum bovis ejus* (nominat. absol.), gloria est et ejus, scilicet familiae Iosephi; sub bove illius familiae intelligitur tribus Ephraimitarum, quae multitudine ac viribus multo validior fuit tribu Manassitarum; primo genitum hujus bovis, i. e. praestantissimum Ephraimitarum, est Ioseph et tribu Ephraim oriundus, quo illustri duce terra Canaan expugnata est; et cornua bubuli sunt ejus cornua: his populus ferti, prostravit, una, omnes, ad finem usque terrae. Quamvis sint illa duo cornua, mox dicitur: *hoc sunt myriades Ephraim, hoc Chittades Manassis*. Maurer suspexit, *cornua bubuli* vel *hisi* roboris et virium notionem involvere, et verba ultima aliena manu addita esse. — Hoffmannus compositi initium sic reddidit, *primo genitum*, id est praestantissimum, est *bov* ejus, quo myriades Ephraim et millia Manassis altero versus membro memorata indicari existimat.

tus alius mansuetus est, ut salvator; alius saevus ut iudex, instar tauri, Cornua ejus sunt cornua crucis: quia cruce ipse tunc per fidem ventilat omnes gentes, eas sibi subiciens, credentesque et Sanctos a terra in caelum transferens, et in fine mundi incredulos omnes et reprobos ventilabit per iudicium et sententiam condemnationis dispergens, et deturbans eos de terra in infernum. Ita Tertullianus, lib. Contra Iudeos, cap. x; Ambrosius, lib. De Benedict. Patriarch. cap. xi; Augustinus, Quaes. LVI; Rabanus hic, et Justinus Contra Tryphon, pag. 70, ubi docet monocerotis (sic enim ipse legit cum Septuaginta qui passim pro rhinocerotis vertunt, monocerotem, id est unicornem) cornua gerere typum et similitudinem crucis. Vide dicta Numer. XXII, 22. Audi Tertullianum, cum enim citasset hunc Deuter. locum, subdit: « Non utique rhinoceros destinabat unicornis, nec minotaurus bicornis; sed Christus in illa significabatur, taurus, ob utramque dispositionem, alius ferus ut iudex, alius mansuetus ut salvator: ejus cornua essent crucis extrema. Nam et in antenna navis, quae crucis pars est, extremitates cornua vocantur: unicornis autem mediis stipitis palus. Hae denique virtute crucis, et hoc more cornutus universus gentes, et nunc ventilat per fidem, auferens a terra in caelum, et tunc ventilabit per iudicium, dejiciens de caelo in terram. »

18. ET ZABULON AIT: LETARE, ZABULON, IN EXITU TUO, — puta in portibus, navigationibus et protectionibus ad negotiationes tuas. Habitant enim Zabulonites in littore maris Mediterranei. Vide dicta Genes. XLIX, 13.

ET ISSACHAR IN TABERNACULIS TUIS, — quia Issachariani, non mercimoniis, sed agriculturae domi-
sua quiete erant vacaturi.

19. POPULUS VOCABUNT AD MONTEM (q. d. Issachar et Zabulon tum verbo: erant enim ex eis doctores; tum exemplo suo, invitabant alias tribus ad templum in monte Sion, ut in eo pie et religiose Deum adorent et colant, ibique sacrificabant) VICTIMAS JUSTITIAE (id est legitima et justa, quae lege Dei praescripta sunt. Secundo, a justitiae, » id est, ex opibus non inique, sed iusto partis, ait Cajetanus), QUIA (ut sequitur) INVADITIONEM MARI QUASI LAC SUGENT (q. d. Quia merces et opes quaslibet per undas maris navibus importatas accipient), ET THESAUROS ABSCONDITOS AREARUM, — puta gemmas, aurum et metalla, quae e terra eruntur (haec enim arenis immiscetur et occultantur, quasi thesauri), per mare advecta accipient. Septuaginta vertunt, *divitias maris lactabunt te, et emporia maritima habitantium*; vel, ut Theodoretus legit, *divitias maris sugent, et mercatorum habitantium iuxta rare*; Onkelos, *facultatem populorum comedent, et thesauri, qui absconditi sunt in arena, revelabuntur eis* (2).

(3) *Arenarum*. Alii: Nam in finibus Zabulonitarum erat

Allegorie: Melius, inquit Rupertus, et propheticis spiritu dignius, haec ad doctrinam Christi et ad Apostolos referemus. Nam in terra Zabulon et Nephtali praecipue versatus est et docuit Christus: unde et in Nazareth conceptus est, et in Thabor transfiguratus: Nazareth enim et Thabor sunt in Zabulon; ibi et Apostolos collegit, qui populos vocavit ad montem, id est ad Ecclesiam. Hi inundationem maris suxerunt, id est multitudinem Gentium dulci praedicatione in unam fidem, quasi in suum, id est Christi, corpus traxerunt; suxerunt et thesauros absconditos arenarum, quia saniviter hiberunt profunda Scripturarum, arcana legis et Prophetarum. Rursum ad litteram, Ecclesia suxit lac Gentium, et mamilla regum lactata est, atque accepit pro aere aurum, pro ferro argentum, pro lignis et lapidibus ferrum, cum ex donatione regum et principum opes eas adepta est, quas praedixit Isaias, cap. XLIX, vers. 23, et cap. LX, vers. 6: hinc Zabulon hebraice idem est quod *habitarum fortitudinis*; Issachar, idem quod *est merces*, q. d. Letamini, o Zabulon et Issachar, id est, o Apostoli Christi, quia vobis fortiter omnia relinquentibus, fortiter evangelizantibus, et adversa quaevis propter justitiam sustinentibus, temporalia bona non deerunt: et insuper copiosa merces in caelis vobis reponetur; ergo in illo exitu vestro, in illis caelestibus habitaculis et promissis vestris letamini et exultate.

20. ET GAD AIT: BENEDECTUS IN LATITUDINE GAD. — Hebraice est, *dilatabit se Gad*, id est latam et amplam sortem et possessionem in Chanaan obtinebit, uti patet Ioseph XIII, 24 (1).

QUASI LEO REQUEVIT, CEPTIQUE BRACHIUM ET VERTICEM, — q. d. Tribus Gad erit impavida et fortissima ut leo, qui simul rapit caput et humeros, id est qui uno quasi ictu ex sua praeda, puto ex animam quod venatus est, abscondit vel abruptum caput et humeros.

21. ET VIDIT PRINCIPATUM SUUM. — Hebraice, et *vidit principium suum*, id est, ut Chaldaeus, *suscepit in principio partem suam* (2). Principium enim sortis et possessionis Hebraeorum fuit terra Og et Sehon, quam possederunt Gaditae, antequam aliae tribus transiret Jordanem, et in Chanaan suam sortem oblinerent, q. d. Tribus Gad prima sibi sortem et ditionem elegit, eamque jam ante alias tribus possidet, in terra regum Amorrorum, Og et Sehon.

ET VIDIT (id est mox videbit et cognoscat) QUONIAM PARTE (id est sorte) SUA REPOSITUS SIT DOCTOR, — id est

ostia fluvii Belf, qui arenam vitriariam effundit, ex qua primum vitrum est confectum. Cf. Plinium, Hist. Nat. lib. XXXVI, cap. XVI.

(1) Proprie, *Benedictus* esto, scilicet Jova, qui dilatavit Gadum. Dum autem Moses Deo, Gadum ampliantem, benedicit, ipsi Gado benevolentiam suam ostendit.

(2) Proprie, *vidit primitias sibi esse*, scilicet terrae Canaan occupanda.

sepultus sit Moses legislator: ita Chaldaeus; nam juxta montem Nebo, cis Jordanem, sepultus est Moses. Licet enim Nebo et sepulchrum Mosis proprie fuerit in tribu Ruben, tamen quia erat trans Jordanem, in qua regione amabant et quasi dominabantur Gaditae, hinc hoc eis attribuit Scriptura. Innuvit Moses Gaditae petisse hanc sortem, non tantum ob pascua aeorum gregum, sed etiam quia seiebant in ea sepeliendum esse Moysen, suum ducem et legislatorem. Seiebant enim Moysen a Deo prohibentem esse transire Jordanem, ac proinde moriturum eis Jordanem, in ipsorum sorte. Aliter verit Vatablus, scilicet, *vidit ibi* (in sorte sua) *partem legislatoris laqueati*, id est palatia laqueata et splendida principum; verum hoc novum et obscurum est (3).

QUI FUIT CUM PRINCIPIBUS POPULI (id est cum principibus novem tribuum, cum scilicet in transitu Jordanis Gaditae praecesserunt ceteras tribus in acie, ad expugnandum Chanaanos, sicuti jussisset Moses, ipsique ei promiserant: itaque Gad) FECIT JUSTITIAS DOMINI, ET JUDICUM SUUM cum ISRAEL, — id est, fecit Gad id quod, ex pacto et officio suo, erga Deum et erga contribules suos Israelitas fieri debuit. Ita Vatablus.

22. DAN QUODQUE AIT: DAN, CATULUS LEONIS, FLUX LARGITER DE BASAN. — Pro *flux largiter*, hebraice est verbum צָרַם, quod hic tantum reperitur, pro quo Septuaginta, Vatablus, Cajetanus et alii vertunt, *saltabit*, siquae explent, q. d. Dan instar catuli leonis fortissimus et rapacissimus, quales solebant esse in Basan, prosielit, irruentque in hostes, ut sit propheta de Samsona, qui fuit Danita, et fortissime insiitit in Philisteos. Rursum de Danitis subito irruentibus in Laiz, Judic. XVIII, vers. 7 et 27.

Verum subtilius noster Interpres cum Chaldaeo intellexit hic duas benedictiones dare tribu Dan, scilicet primo, quod esset bellicosus, ut catulus leonis, in Samsona, et alius jam dictis; secundo, quod in Dan esset origo Jordanis, fluvii celeberrimi in Scriptura.

Pro quo nota: Ludit Moses in voce Dan. Jam enim per Dan intelligit tribum, scilicet cum ait: « Dan catulus leonis; » mox vero per Dan accipit fontem vel fluvium tribus Dan, scilicet cum addit: « Flux largiter de Basan; » possit ta-

(3) Rosenmullerus, nam *ibi*, in portione legislatoris, a legislatoris sibi assignata, erat protectus securus, q. d. Nam *ibi* in locis munitis (Num. XXXII, 24 sequ.) tui erant Gadiitarum liberi et uxores, dum ipsi ad bellum irent, de quo in sequ. agit, Gassarius, *vidit ibi portionem legislatoris*, a legislatoris assignatam, sibi repositam esse. Sequitur: *Et profectus* Gadus, profectusur Gaditae tanquam capita, i. e. duces populi, Jordanem trajecturi; *Justum Jova imperium exequitur et iudicia ejus cum Israelitis*. Nimirum Gaditis, Rubenitis et dimidius tribu Manassis sedes cis Jordanem esse lege coeque erant, ut ipsi in occupanda terra, trans fluvium sita, popularibus suis armati adessent, Num. XXII. Hinc igitur legi satisfactori esse dicuntur.

men utrobique eodem modo accipi pro tribu et urbe Dan, si sic exponas: Urbs Dan largitur fuit, scilicet per suum Davivm Jordanem quem ex se quasi emittit.

Pro quo nota secundo: Dan est rivulus, qui ex Phiala fonte, sita in Panio, ad radices Libani, per subterraneos meatus oritur, fluitque ad civitatem, quae inde Dan pariter est dicta (quam postea dicta est Paneas, et Caesarea Philippi), ibique in eum alius rivulus influit, cui nomen est Jor; unde ex confluxu tam nominum, quam rivulorum Jor et Dan, conflatur et dicitur Jordan, sive Jordanis; vide Adrichomium in *Tabulis geograph. terrae sanctae*. Jam quia Dan, vel potius Jordan, in hoc confluxu, qui est juxta urbem Dan, cum impetu, largiter et quasi dupliciter fluere incipit, adeo ut irriget et foveat totam Basanidem, quae prope urbem incipit, hinc dicitur saltare de Basan: sic enim vulgo dicimus fontes et flumina saltare vel desiliere, quando in copia et cum impetu decurrunt et feruntur in praecipites. Unde pro saltabit, tam Noster, quam Chaldaeus vertunt, largitur fuit, q. d. Dan rivulus ex Libano et Panio fluit in urbem Dan, ibique confluit cum Jor rivulo, fietque Jordan: quapropter saltabit, id est cum impetu, et largitur fuit de Basan, quia regio Basan incipit juxta urbem Dan, et protenditur per totum decursum Jordanis, usque ad rivulum Jeboc.

Paulo aliter haec explicant Lyranus et Cajetanus, scilicet, q. d. Fluvius Dan, qui est origo Jordanis, oritur et absconditur in Panio et Phiala: inde per subterraneos meatus erumpit et exiit in Basan, vocaturque Dan: hoc autem erumpere vocatur hic saltare; sed errant in chorographia: nam fluvius Dan non erumpit in Basan, sed multo ante quam veniat ad Basan.

23. ET NEPHALI DIXIT: NEPHALI ABUNDANTIA (copia frugum et opum) PERFRUETUR (Hebraice est, satur erit voluntatis, id est, habebit quidquid volet; vel, ut Oleaster, liber erit, faciet quod volet, quasi cervae emissae, ut ait Jacob, Genes. XLIX, 11, ideoque) PLENUS ERIT BENEDITIONIBUS DOMINI. — Quod maxime, inquit Cajetanus, cernitur in eo, quod in Nephali praecipue maturescunt fructus, ex quibus primitiae offeruntur Deo in templo.

MARE ET MERIDEM POSSIDEBIT (1). — q. d. Sors Nephali extendet se ad mare Mediterraneum, et ad plagam Meridianam: ita aliqui. Verum, quia inter sortem Nephali et mare interjaacet tota sors Aser, et tota Phoenicia, hinc secundo et verius, q. d. Nephali extendet se ad mare, id est ad Occidentem et ad Meridem: mare enim significat Occidentem in Scriptura, quia mare Mediterraneum est ad Occidentem Judaeae; vel tertio, q. d. Ad Nephalius merces et opes ad-

venientur ex Meridie et ex mari, id est, ex Occidente; eas ergo possidebit Nephali. Nam Nephalius erant contermini Phoenicibus, puta Tyrhis, Sidoniis, etc., unde ab his totius orbis merces facile habere poterant.

24. ASER QUOQUE AIT: BENEDICTUS IN FILIIS ASER, — q. d. Aser multas et decoras gignet proles: unde placebit et gratus erit fratribus suis.

TINGAT IN OLEO PEDEM SUUM, — abundet oliveti et oleo, ita ut in eo, seu aqua pedes lavare possit, praeter abundantiam. Similis phrasit et catachresis est vers. seq. et Job. XXIX, 6, ubi Job ait: « Lavabam pedes meos butyro. »

25. FERRUM ET AES CALCEAMENTUM EJUS. — Est catachresis, q. d. Aser abundabit fodinis eris et ferri, quantum alii abundantiam corio, ita ut inde calcios sibi conficere possit, si veli: cujus iudicium est urbs Sarepta, quae huic tribu data est, Josue XIX, 30, quae a metalli officinis conflatioris nomen accepit; סרפ (saraph enim conflare significat: inde dicitur Sarepta, quasi dicas, fornax vel urbs conflatoria.

Nota: Ferrum aequae ac aes praesertim erit in pretio. Ita Lycurgus apud Laedemones pecuniam auream et argenteam sustulit, ad pro ea substituit nummos ferreos, eosque ingentes et ponderosos, ut avaritiam et furta excluderet, uti refert Plutarchus in *Lycurgo*.

Secundo, Cajetanus metonymice per calceamentum accipit possessionem: haec enim adrii solent calcios, calcando rem possidendum, ut patet Psal. LIX, 9. Tertio, Procopius sic explicat, q. d. Aser erit robustus, suumque robur perpetuo servabit, perinde ac si aere et ferro calcatus esset. Quarto, Masius in Josue XIX, per aes et ferrum Barbarorum vires accipit, qui Aseritas presserunt, uti pedem premit calcios, praesertim ferreus: nam in Gallia Gentium magna erat gentium barbararum copia, quarum vires frangere non poterunt Aserite. Inter hos sensus, primus simplicior et planior videtur (2).

Tropologie S. Gregorius, XXXIV Moral. v. « Sub Aser specie, ait, Ecclesia sancta designatur: calceamentum significat munimen predicationis, ferrum virtutem, aes perseverantiam. Ferrum ergo et aes calceamentum ejus dicitur, cum predicatione ejus acumine simul, et constantia muniat: per ferrum enim mala adversaria penetrat, per aes autem bona quae proposuit, longanimiter servat. »

SICUT DIES JUVENTUTIS Tuae (scilicet sunt, et erunt placidi, floridi et robusti), ITA ET SENECTUS TUA, — erit placida, florida et robusta (3).

(2) Quum vox hebraea aequo calceamentum, et seram sen pessulum designare potest, calceamentum vero significans sensum idoneum minime fundere videtur, significationem alteram, seram, pessum multi adsciscunt, ut sensus sit: Erunt habitationes tuae ab hostium insultibus tutissimae.

(3) In hebr. est, et sicut dies tui erit quies tua, id est, quando durabunt dies tui, durabit etiam quietus status

Vers. 25.
Quadri-
plex ex-
plicatio.
Prima.

Tempus
et aere-
lis sunt
brachia
eterna-
talis.

26. NON EST DEUS ALIUS, UT DEUS RECTISSIMI, — puta Israelis, qui יְהוָה יְשׁוּרָן, id est rectissimus, dicitur ob rectissimam fidem et religionem, uti dixi cap. XXXI, 13 (1).

ASCENSOR COELI (hebraice, qui caelis inequitat: caeli enim, totusque mundus, sunt quasi equus sessoris Dei, qui cum habentis providentiae suae regit et gyrat quo vult; ergo hic mundi auriga et rector est) AUXILIATOR TUUS — ut scilicet celeriter et repente advolet, utpote caelis et nubibus, quasi equis velocissimis inequitans; utque e caelis pro te lapides et fulmina in hostes vibret, solem stare faciat, etc., inquit Cajetanus. Non est ergo, o Israel, quod Chanaanos, quod Philistaeos, quod homines, quod demones timeas; hos enim omnes magnus hic equus uno lanceae ictu confodiet: quare animos ingentes cape, pugna viriliter, certo vinces et triumphabis.

MAGNIFICENTIA EJUS (magna ejus sapientia et potentia) DISCURRUNT NEBES.

27. HABITACULUM EJUS SURSUM (quia Deus habitat in se, suaque eternitate, item in caelo empyreo; ubi suam majestatem et gloriam Sanctis exhibet. Hebraice est, habitaculum Dei est antiquitas, id est aeternitas, inquit Cajetanus; vel, qui scilicet nubes et aether, sunt habitaculum Dei ab antiquo. Ita Vatablus), ET SUBTER BRACHIA SEMPERNA. — Hebraice, et subter brachia saeculi, q. d. Sub Deo, et Dei aeternitate sunt angeli vel caeli, qui quasi brachia Dei sunt sempiterna. Ita Abulensis; sic et Cajetanus: Aeternitas, inquit, quae est Dei habitaculum, est supra; sed subter eam sunt brachia, id est extensiones et durationes cujusque saeculi: omne enim saeculum, et omne tempus ambit aeternitas, quoniam vires potentiae cujuscumque saeculi oriuntur de, et sub aeternitate, sive sint vires angelorum, sive corporum caelestium, sive inferiorum.

Unde secundo, ex Hebraeo sic veritas, sub brachio ejus est saeculum, q. d. Deus sursum per caelos in immensum protendit suae potentiae brachia, et sub hisce ejus brachii omnis hic mundus, omne tempus, omnesque res hujus saeculi continentur, diriguntur et decurrunt.

Tertio et aptius, q. d. O Israel, Deus auxiliator tuus, licet habitet sursum, non tamen inferiora et res humanas, suasque negligit, sed eas curat, regit et providet: quia sub caelo habet potentiae suae brachia sempiterna, infatigabilia et omnipotentia, quibus mundum, omnesque res mundi complectitur, stringit, movet, dirigit, protegit et gubernat; vel, ut Vatablus: O Israel, Deus tam

tuis; quietam semper ages vitam. Qui sensus optime congruit his, quae proxime antecessunt.

(1) In hebr. est, nemo est ut Deus (verus), o Israel! qui videtur caelis pro auxilio tibi ferendo, et qui in majestate sua nubibus, scilicet, vehitur. Quominus ut Deus (in hebr.) in statu regimini vertatur, vetat et accentum et punctum vocalium ratio. — Hic redit Moses ad benedictionem Israelitis in universum, ut recte notat Aben-Esta.

inferne quam superne te eingat, amplectitur, defendit et regit; superne enim protegit te so suoque caelo, sicut tugarium homines protegit ab injuria aeris: inferne vero quasi sub te habet sua brachia infatigabilia, quibus te stringit, in quibus secure recubas et quiescis, uti infans stringitur brachiis matris, in eisque secure requiescit, q. d. A vertice ad calcem, sursum et deorsum, diligenter Dominus ambit Israellem et custodit (2).

Huc pertinet et Oleastri explicatio: O Israel, Deus fuit habitaculum tuum ab initio, imo ab aeternitate praedestinationis suae, et complectitur protegitque te, quasi quibusdam aeternis et continuis brachiis.

Ascende ergo, o anima, quae hic cum culicibus et pulicibus, cum gleba et luto luctaris; exten-te, et ascende ad ascensorem caeli, ad Deum tuum qui habitat in altissimis montibus aeternitatis. Ibi posita dispice, et vide quam modica sint, quae hic te sui vel cupiditate alliciunt, vel terrore percellunt: vide quam exilia et fragilia sint omnia quae terrae puncto continentur: vide quam praeter Deo, praeter aeternitate exigua sint omnia, quam vana, infirma, brevia, imo nihilum sint; unum ergo summum et immensum bonum ambic, caetera parvi aestima. Deo nixus, sublimatus, et dilatatus pedibus tere quiddam sub sole, sub luna vel blandum allicit, vel terribile minatur. Aeterna cogita. Demons obdones caelum, adductus ad S. Hilariorem, copit terribiliter furere, quasi cum devoraturis; o Sanctus: « Non meteres, diabole, tanta mole corporis, et in vulpecula, et in camelo idem es; » mox coram eo corruit, et mansuetus plane camelus effectus est. Ita S. Hieronymus in Vita S. Hilariensis.

Talia sunt omnia blandimenta, omnia tentamenta mundi. Quid speras? quid amas? quid times? ascensor caeli auxiliator tuus; ipse brachiis suis sempiternis te complectitur et tuetur; iisdemque hostes tuos, qui vel alliciunt te, vel terant, stringit ita arcte, ut omnes uno ictu quasi pulices occidere, imo annihilare possit. Voluptas ergo gulae aut libidinis te sollicitat? modica est, despice, aeternam cogita. Terrent te mime, tyranni, armum, paupertas? modica sunt, despice, aeterna cogita.

ENCIET A FACIE TUA INIMICUM, DICETQUE: CONTRERE. — Ita legendum cum Chaldaeis, Septuaginta et Romanis, ut scilicet in hebr. aliis punctis legamus הַסְסָמֶדֶד hāssameded, id est contere, passivo; nam hāssameded est imperativus passivus niphali. Jam aliis punctis legitur active in hiphali, hāssmed, id est contere, vastato, scilicet tu, o Israel, inimicos tuos, Jam, a dicit: Contere, » id est facit ut conteras. Dei enim dicere est facere. Sed prior lectio et sensus aptior est et planior.

(2) Maurer vertit, perfugium est Deus antiquus, et infra, id est in terris, vel subter te, o Israel, te sustentantia sunt brachia sempiterna. Brachia aeterna sunt robustissimae, quae non fatigantur aut debilitantur.

28. Oculis Jacob (id est oculis Jacobeorum, sive posterorum Jacob; subaudi videlicet, fructus et delectabilis) IN TERRA FRUMENTI ET VINI.

COELIQUE GALGABUNT RORE, — *q. d.* Tanta erit roris, herbas et agros irrorantis et fecundantis, copia, ut aerem et campos obscuret, solisque aspectum admittat (1).

29. QUI SALVARIS IN DOMINO (id est per Dominum, ope Domini, qui est) SCUTUM AUXILII TUI, — ex quo scilicet omne tibi auxilium, omnisque profectione provenit.

ET GLADIUS GLORIE TUE, — quo scilicet tibi pariter gloriosa victoria, imperium, decus et fama.

(1) Cum emphasi dictum. Nam in hebr. est *stilitabunt voria*.

NEGABUNT TE INIMICI TUI. — Hebraice, *mententur tibi inimici tui*, id est omnino subijcitur tibi hostes tui; hoc enim significat hic hebraismus, Psal. LXXX, vers. 16; Psal. LXX, vers. 3; Psal. XVII, vers. 46. Hostes enim devicti et capti, ut a victore veniam et gratiam impetrent, multa mentiri solent, ac dicere se vere et ex animo ejus non fuisse inimicos, multaque alias in ejus gratiam fecisse. Ita Cajetanus, Vatablus et alii. Aliter Abulensis: ipse enim refert hoc ad Gabaonitas, qui metu Hebraeorum percussi, mentiti sunt eis, negantes se esse de terra hostium Israel; sed Josue et Israel eorum colla calcavit, quia ro cognita, non quidem occidit eos, sed subiecit servituti. Verum prior sensus est ex phrasi Hebraea et Scriptura.

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses ex Nebo contemplans Chanaanem moritur, sepelitur, plangitur; succedit et Josue: sed nullus Propheta similis Mosi post eum succedit.

1. Ascendit ergo Moyses de campestribus Moab super montem Nebo, in verticem Phasga contra Jericho: ostenditque ei Dominus omnem terram Galaad usque Dan, 2. et universum Nephtali, terramque Ephraim et Manasse, et omnem terram Juda usque ad mare novissimum, 3. et australem partem, et latitudinem campi Jericho civitatis palmarum usque Segor. 4. Dixitque Dominus ad eum: Hæc est terra, pro qua juravi Abraham, Isaac, et Jacob, dicens: Semini tuo dabo eam. Vidisti eam oculis tuis, et non transibis ad illam. 5. Mortuusque est ibi Moyses servus Domini, in terra Moab, jubente Domino: 6. et sepelivit eum in valle terræ Moab contra Phogor: et non cognovit homo sepulcrum ejus usque in præsentem diem. 7. Moyses centum et viginti annorum erat quando mortuus est: non caligavit oculus ejus, nec dentes illius moti sunt. 8. Fleveruntque eum filii Israel in campestribus Moab triginta diebus: et completi sunt dies planctus lugentium Moysen. 9. Josue vero filius Nun repletus est spiritu sapientiarum, quia Moyses posuit super eum manus suas. Et obedierunt ei filii Israel, feceruntque sicut præcepit Dominus Moysi. 10. Et non surrexit ultra propheta in Israel sicut Moyses, quem nosset Dominus facie ad faciem, 11. in omnibus signis atque portentis, quæ misit per eum, ut faceret in terra Ægypti Pharaoni, et omnibus servis ejus, universaque terræ illius, 12. et cunctam manum robustam magnaque mirabilia, quæ fecit Moyses coram universo Israel.

2. USQUE AD MARE NOVISSIMUM, — id est usque ad mare occidentale, puta Mediterraneum, quod erat ad occidentem terminus terre sanctæ.

3. MORTUUSQUE EST IN MOYSES SERVUS DOMINI. — Mortuus Moyses ita describitur. Josephus, lib. IV *Antiq.* ult.: « Ad montem Abarim Moysen deduxit servatus solus, et Pontifex Eleazarus, et imperator Josus; in eo monte ubi constitit, sanctum dimisit; eumque post natus complexus Eleazar ad Jesu

ultimum volocieret, inter loquendum repentina nube circumdatus, in vallem quandam est ablatu; in sacris autem voluminibus scripsit se mortuum, verius ne propter excellentem ejus virtutem, a Deo raptum predicarent. » Simili modo cum Episcopi ex urbe Constantinopoli S. Epiphanium ad navim deducerent, dixit ipse ad eos: « Urbem hanc et aulam Imperatoris vitæque hujus actionem et fabulam vobis relinquo: ego vero abeo,

Fallitur Josephus si esse raptum est. Moysen, ergo, raptum se mortuum, et ante se, ergo, moysen, et ante se, utitur.

quod ab in civitatem aliam transire properans, » ut refert Nicephorus, lib. XIII, cap. XIII.

De Mose vero prosequitur Josephus: « Vitæ ejus tempus universum fuit centum viginti annorum, cujus tertiam partem in imperio exegit, uno mense minus; mortuusque ultimo anni mense, die prima mensis, quæ a Macedonibus Dystrus dicitur, a nostris vero Adar, » respondetque fere Latinorum februario.

Hebraei tamen in *Seder Olam*, quos sequitur Andreas Masius in *Josue* I, consent Mosen natum esse die 7 mensis duodecimi, qui dicitur Adar, et eadem die post 120 annos esse mortuum.

Verum dico Mosen sub initium Adar, puta tertio vel quarto die Adar esse mortuum. Id ita esse probatur: nam 36 dies fluxerunt a morte Moysi usque ad transitum Hebraeorum per Jordanem in Chanaan; hic autem transitus contigit die decima mensis primi anni sequentis, ut patet *Josue* IV, vers. 19; jam retro computa 36 dies, a die decima mensis primi, et incidet in diem quartam mensis ultimi, anni precedentis. Porro 36 dies præcise hic fluxisse probatur: nam Hebraei luxerunt mortem Moysi per 36 dies; quibus exactis Josue misit exploratores in Jericho, qui triduo laterunt in monte: his reversis Josue movit castra ad Jordanem, ubi moratus est tres dies, ac postredie cum suis transit Jrdanem. Jam adde tres et tres dies ad 30, habebis 36, quos querimus. Ita Tornellus.

Mirum est quod in Martyrologio Romano Mosi dies consignetur quarta septembris: licet enim in anno vulgaris septembris, tamen in anno sacro (quo utitur Scriptura) Adar, id est februarius, est ultimus mensis.

Nota, quod ait Josephus de Mose: « Scripsit se mortuum; » ita scilicet censet ipse, Philo, et alii qui alii. Sed verius est, ut alibi dixi, hæc non a Mose, sed a Josue, vel aliquo alio esse scripta; hoc enim plane innuit quod dicitur vers. 6: « Et non cognovit homo sepulcrum ejus, usque in præsentem diem; » unde Hebraei censent totum hoc caput xxxiv scriptum esse a Josue, quibus consentit Abulensis, qui tantum excipit primos quatuor versus capituli: eos enim putat scriptos esse a Mose, jamjam aensuro in montem Nebo, cæteros a Josue.

Nota: De Moysi morte varie fuerunt veterum opiniones. Primo, aliqui putarunt eum necdum esse mortuum, sed translatum, ut redeat eum Henoch et Elia contra Antichristum; ita opinatus est Hilarius, can. 20 in *Matth.*, Joannes Arboreus, et lib. XI *Theosophie*, cap. XI, Catharinus in *Genes.* cap. III.

Probabant hoc, tum ex eo quod sepulcrum ejus non sit inventum, tum ex *Apoc.* XI, 6, ubi Joannes loquens de duobus testibus Christi, qui tenore Antichristi futuri sunt, subjungit: « Illi habent potestatem aquas convertendi in sanguinem, et percutere terram omni plaga; » quibus verbis videtur significari Moses: ipse enim con-

vertit aquas in sanguinem, et percussit Ægyptum omni plaga. *Exod.* VII et seq.

Eandem sententiam videtur docere S. Hieronymus in *Amos* IX, et Nyssenus in *Vita Moysi*, in fine, et S. Ambrosius, lib. I *De Cain et Abel*, cap. II, eamque S. Ambrosio tribuunt Viegas in *Apoc.* XI, et Suarez III *part.*, Quæst. XLV, art. 3; ibi enim asserere videtur S. Ambrosius Mosen vere non esse mortuum, sed tantum diei mortuum per verbum Domini: quia scilicet jussu Domini translatus est instar Elie.

Ili tamen Patres ab aliis exonsantur, quod mystice loquantur: S. Hieronymus enim ait Mosen ascendisse in celum, id est, in cœlestem et perfectissimam vitam et sanctitatem; in morte enim fuit sanctissimus, et exseruit admirabilem zelum et spiritum, ut patet ex *Deut.* Eodem modo potest Nyssenus explicari: S. Ambrosius vero videtur ludere allegorice suo more, et velle tantum, quod Moses fuerit typus Christi a morte statim resurgentis, quodque mors Moysi ita in Scriptura narretur, ut ipse non tam mortuus, quam translatus et immortalis fuisse videatur. Primo, in eo quod narratur non esse mortuus ex defectu vitæ; secundo, quod ab hominibus abreptus vitæ; tertio, quod nesciatur ejus sepulcrum. Ex hisce enim potius translatus hominibus videri possit, quam mortuus; nam Ambrosius non negare, Mosen vere esse mortuum, colligitur ex eo quod ibidem deserto docet Mosen esse resurrecturum.

Verum quidquid sit de Patrum horum mente, dico erroneam esse hanc sententiam, adeoque de fide esse quod Mose sit mortuus. Patet hoc ex cap. XXXII, vers. 3: « Jungeris populis tuis, sicut mortuus est Aaron; » et hic expressè: « Mortuusque est ibi Moyses; » et mox: « Et sepelivit eum in valle. » Ad *Apoc.* XI, respondeo ibi non esse sermonem de Mose; sed tantum ad ejus portenta alludi, eo quod Henoch et Elia similia facient his que fecit Moses.

Secundo, alii censent Mosen quidem esse mortuum, sed statim resurrexisse, ideoque neminem cognovisse ejus sepulcrum. Ita R. Samuel Marochianus, libro *De Adventu Messie*, cap. XII. Hinc sententia fere accedit Gagnæus in *res. x* *Apoc.*, qui docet Mosen quidem obisse, sed resurrecturum, et venturum, ut cum Antichristo deceret. Idem (quod mirum est) censet Maldonatus in *Matth.* XVII. Verum hæc opinio improbabilis est et temeraria, utpote carens solido fundamento. et repugnans communi Patrum sententia, qui docent non Mosen, sed Henoch et Eliam venturos esse contra Antichristum.

Tertio, alii putarunt Mosen mortuum esse, sed resurrexisse in transfiguratione Christi, in monte Thabor. Ita videtur sentire S. Hieronymus in *Matthæi* XVI, et auctor *De Mirab. S. Script.* (qui libere falso tribuitur S. Augustino) lib. III, cap. X. Verum hoc quoque est improbabile; certum enim est Christum primum omnium, et ante omni-

moratus et collocatus fuit cum Deo bis per quadraginta dies in Sina, tumque non comedit, nec bibit, sola Dei presentia sustentatus. Et inde habuit cornua, id est, radios lucis, in facie: inde etiam habuit vires perdurantes in omnibus membris; ita ut eo anno quo mortuus est, ad bellum processerit contra duos reges, scilicet Og et Sehon, Num. XXI et XXII. Vox etiam eum non defecit: quia voce maxima et stenorea, quae a toto populo audiretur, totum Deuteronomium ingenti spiritu Hebraeis promulgavit, paulo ante mortem. Adde tamen huc adjuvisse tum sobriam dietam, tum animi tranquillitatem, ortam ex mansuetudine Moysi. Nam, ut ait Hippocrates, *τὰ ζῷα μακροζώα, animalia quae bile carent longeva sunt, et sana ac fortia in multam aetatem; quae de causa cervi praereliquis animalibus longevi et validi perdurant.* Unde schola Salernitana:

Si vis incolumem, si vis te reddere senam,
Curas tolle graves, irasci crede profanam.

Ita S. Bernardus licet morbidus, ob pacem et tranquillitatem animi, sexagesimum annum superavit, ac mortuus suis ait: «Tria vobis commendo, quae in stadio quo ecurri, quantum potui, observavi: primo, minus sensui meo quam alterius credidi; secundo, Iesus de mendente vindictam non expetivi; tertio, scandalum nemini facere volui: et si quando incidi, sedavi ut potui;» unde distichon:

Nullum turbavi, discordes pacificavi,
Lassus sustinui, nec mihi complacui.

Ita et S. Antonius, teste S. Athanasio, lieto semper animo et vultu, vixit ad annum aetatis 103, persistens ad extremum in eodem tenore et rigore abstinentiae et penitentiae, a nec languore quidquam aetati aliquando concessit. Magis autem aequalitatem propositi tenens, nec vestimentum mutavit, nec pedes lavit, nec escam sectatus est molliorem: oculorum quoque aciem, et numerum dentium, licet paululum ob aetatem viderentur atteri; nec non et pedum incessum, totius etiam corporis firmitatem, ita et contra iura naturae meritorum gratia custodivit, ut lavatis corporibus, quae halsis atque delicias confoverunt, hilarior ejus caro videretur. » Et rursum: «Verba finierat, et osculantibus eum discipulis, extendens paululum pedes mortem letus aspexit, ita ut ex hilaritate vultus ejus, angelorum sanctorum, qui ad perferendam animam ejus descenderant, presentia nosceretur. » Hucusque S. Athanasius.

Ita et S. Abraham eremita, teste S. Ephrem in ejus Vita, cap. XVIII, assiduus licet jejuniis, vigiliis, fletibus et penitentibus se macerans, in senio vegetus fuit ad mortem usque. «Erat, inquit S. Ephrem, aspectus ejus quasi flos quidam immarcescibilis; atque in facie ejus peritas animi nosebatur. Sed et totum corpusculum ejus, quasi

nihil egisset, validum ac robustum apparuit, ut pote qui divina gratia in omnibus frueretur, et jucunditate spiritualis laetitia potiretur. In hora namque demissionis suae ita splendidissimus vultu apparebat, quasi qui nequamquam vite suae tempus in abstinencia peregisset; sed et in omnibus quinquaginta annis abstinentiae suae, vestem cilicinam qua indutus fuerat, non mutavit. »

8. FLEVERUNTQUE EUM FILII ISRAEL TRIGINTA DIEBUS. — Hinc etiam apud Christianos aguntur tricennaria defunctorum, uti dixi Num. XX, 29.

9. MOYSES POSUIT SUPER EUM MANUS SUAS, — q. d. Per impositionem manuum Moysi, Josue acceperat Spiritum Sanctum, inquit Vatablus. Vide dicta Num. XXVII, 18.

10 et 11. ET NON SURREXIT ULTRA PROPHETA IN ISRAEL (similis nimirum Moysi, ita scilicet ut ipse Deo familiaris et portentosus) QUAE NOSSET DOMINUS FACIE AD FACIEM (1) (item similis ei), IN OMNIBUS SIGNIS ATQUE PORTENTIS, QUAE MISIT PER EUM (dans scilicet ei virtutem et potestatem) UT EA FACERET. — Clarius verti possent cum Vatablo et Cajetano, ad quae, vel propter quae miserat eum Dominus, ut faceret, etc. Hisce ergo omnes Prophetas superavit Moyses, scilicet in portentis, et in familiaritate cum Deo; cui tamen non obstat quod alicui alteri Propheta revelata fuerint plura et majora mysteria. Sic enim communiter maximus Prophetarum vocatur David, inquit Abulensis. De Christo non est dubium quin Moysi fuerit praestantior: sed Christus non fuit Propheta, quam novus et clarus Evangelii inspector et legislator fuit.

Tropologiae. Ita S. Ephrem in *Encomio S. Basilii*, eum Moysi, ceterisque Prophetis confert, si non praefert, dicens: «O fidelis Basilii, velut Abel acceptus es, sicut Noe salvatus, tanquam Abraham amicus Dei vocatus, ut Isaac pro victima Deo oblatum; instar Jacob tentationes fortiter pertulisti; et sicut Joseph, magnifice glorificatus es; ut Moyses, Pharaonem posteriorem virga crucis demersisti, mare passionum secans: ut Aaron, summus sacerdos Domini fuisti; ut Jesus filius Navo, inimicos in fugam vertisti; ut Phinees emulatores mundatus: ut Ezechiel, sedentem super Cherubim spectasti; ut Daniel, ora leonum obturasti; et sicut tres pueri, adversariorum flammam recte conculcasti. Instar Petri praedicaisti, instar Pauli docuisti, instar Thomae Filium Dei passum confessus es: instar Matthaei, Marci, Luciae et Joannis, de rebus divinis discrusti: instar Apostolorum iniquos erudisti, impios convertisti, et Deo gratus fuisti: deprecare pro me admodum miserabili, et revoca me tuis intercessionibus, pater. »

12. ET CUNCTAM MANUM ROBUSTAM, — id est, et

(1) Alii vertunt, qui nosset, vel vidisset eum, Josue, facie ad faciem.

cuncta opera robusta, valida et magisifica, repleta misit, id est dedit, Deus Moysi, eum ad ea ipsum excitavit et corroboravit, ut ea perficeret. In Hebraeo clarior est connexio; nabet enim, et in omni manu robusta, quod apte connectitur eum eo quod processit, in omnibus signis atque portentis.

MAGNAQUE MIRABILIA. — Hebraice, et omnem terrorem magnam. Mirum fore, inquit Vatablus, dicit ob ea quae facta sunt in mari Rubro; terrorem autem, propter legem, quam Dominus dedit in monte Sina, cum tot terrificis portentis, cui adde alios terrores, ut absorptionem Core, Dathan et Abiron, incendium 230 procerum, Num. xvi, 35, stragem fornicantium, Numer. xxv, et alios.

Vixit Moyses, vivit jam Deo beatus et gloriosus in aeternum; ita vivamus et nos. Anima nostra aeterna est, in aeternum vivet, vel beate vel misere. Vive Aeternitati; certa, p. tere Aeternitati. Facis hic aeternam, aeternam irrevocabilem de Aeternitate. O chara Aeternitas, aeterna veritas, vera charitas, Deus meus et omnia, aperi oculos nostros,

AETERNITAS.

O longa, o profunda, o abyssalis, o aeterna

AETERNITAS!

Beati qui habitant in domo tua, Domine, in montibus Aeternis: in saecula saeculorum laudabunt te.